

<i>Müəssisə</i>	Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Azərbaycan Tibb Universiteti
<i>Sənədin növü</i>	Tibb üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya işinin ANNOTASIYASI
<i>İşin adı</i>	İnsanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin asimmetriyası
<i>Elmi istiqamətin adı və kodu</i>	İnsan anatomiyası 3241.01
<i>İcraçı</i>	Əliyeva Səbinə Aydın qızı
<i>Elmi rəhbər</i>	Rusiya Elmlər Akademiyasının akademiki, əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor V.B.Şadlinski
<i>Şəhər və il</i>	Bakı 2017

TƏDQIQATIN MƏZMUNU

<i>İşin adı</i>	İnsanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin asimmetriyası
<i>İşin ideyası və referatı</i>	<p><i>Problem</i> – <i>bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə aid insan kəllələrinin üz şöbəsində asimmetriya əlamətlərinin müəyyənləşdirilməsi.</i></p> <p><i>Əsas məsələ (ideya)</i> – <i>bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə aid insan kəllələrinin üz şöbəsinin yuxarı, aşağı və yan hissələrinin kranioimetrik göstəriciləri sağ və sol tərəfdə nə dərəcədə fərqlənir?</i></p> <p><i>Üsullar</i> – <i>mövzu üzrə araşdırma aparmaq üçün bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə aid 150 insan kəlləsində, həmçinin eyni yaş dövrlərinə aid 150 canlı insanın üz nahiyəsinin fotosəkilləri üzərində kranioimetrik ölçmələr aparılacaq, 50 ədəd rentgenoqram, 30 ədəd kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramlar təhlil olunacaqdır. Üzün sağ və sol yarısına dair uyğun nəticələr müqayisə ediləcəkdir. Alınan nəticələrə görə insanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin asimmetriyasının rastgəlmə tezliyi və dəyişiklik həddləri, üz kəlləsinin müxtəlif formalarında asimmetriyanın ifadəlik dərəcəsi, üzün yumşaq toxumalarının asimmetriyası ilə onun sümük strukturlarının asimmetriyası arasında fərqlər ortaya çıxarılaçaqdır.</i></p>
<i>Açar sözlər</i>	Asimmetriya, insanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrləri, üz kəlləsi, kranioimetriya.
<i>İşin xarakteri</i>	Fundamental
<i>Sənədin növü</i>	Tibb üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının annotasiyası
<i>Aktuallığı</i>	<p>Bütün dövrlərdə üzdə müşahidə edilən asimmetriya əlamətləri incəsənət xadimləri, anatomlar, psixoloqlar, üz-çənə cərrahları, stomatoloqlar, dermatoloqlar üçün böyük maraq kəsb etmişdir [23]. Müasir dövrdə isə üzün asimmetriyası barədə olan məlumatlardan həm də şəxsin eyniləşdirilməsinə əsaslanan yüksək etibarlı müdafiə sistemlərinin yaradılmasında istifadə olunur [12].</p> <p>Asimmetriya müasir insan üzü üçün xarakterikdir və onun fərdiliyini üzə çıxaran əlamətlərdən biridir [1;14]. Lakin müasir dövrdə insan üzünün asimmetriyasının aktiv öyrənilməsi yalnız</p>

ilkin mərhələlərdədir [12].

Əldə olunan ədəbiyyat məlumatlarından üzün həm yumşaq toxumalarında, həm də üz kəlləsi sümüklərində baş verən dəyişikliklər asimmetriyaya səbəb ola bilər. Hal-hazırda üzün yumşaq toxumalarında gedən dəyişikliklərə çoxsaylı tədqiqat işlərinin [21;25;26;30] həsr olunmasına baxmayaraq kəllənin müxtəlif formalarında və müxtəlif yaş dövrlərində üzün sümük strukturlarında baş verən dəyişikliklər az öyrənilmişdir [12;16;34;37]. Üzün skeletində kosmetik və estetik baxımdan göz yuvaları, xarici burun, əng və çənə sümükləri mərkəzi yeri tutur ki, bu sümük strukturlarının forma və ölçüləri üzdə asimmetriyanın formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır [2;5;24].

Baxmayaraq ki, üzün asimmetriyasının diaqnostikası ciddi çətinliklər yaratmır, bu anomaliyanın rastgəlmə tezliyi və etiologiyası haqqında alimlərin fikirləri müxtəlifdir. Belə ki, Богатырьков Д.В. и др. (2003) tərəfindən qeyd edilən məlumata əsasən üzün asimmetriyası 1,3-2% hallarda rast gəlinir [3]. Şimali Karolina Universitetinin alimlərinin tədqiqatına əsasən yoxlanılan insanların 34%-də kəskin asimmetriya əlamətləri aşkar olunur [34].

Kəllənin üz hissəsinin asimmetriyası əsasən bu nahiyənin zədələri və inkişaf qüsurları olan insanlarda müşahidə edilir. Ədəbiyyat məlumatlarına əsasən üz-çənə nahiyəsinin zədələnmələrindən sonra 15-25% hallarda üzün asimmetriyasına gətirib çıxaran ağırlaşmalar müşahidə edilir [10]. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə üz kəlləsinin inkişaf qüsurları rastgəlmə tezliyinə görə bütün anomaliyalar arasında 3-cü yeri tutur, diridoğulmuş uşaqların 7%-də isə üzün deformasiyasına səbəb olan anomaliya və eybəcərliklər müşahidə edilir [4].

İrsiyyət və çeynəmə əzələlərinin funksiyasının birtərəfli pozulması da üzün asimmetriyasının yaranma səbəblərindən hesab edilir [35]. Üzün asimmetriyasının əmələ gəlməsinin digər səbəbləri içərisində kəllənin sümük strukturlarının qeyr- bərabər inkişafı [33], süd və ya daimi dişlərin erkən itirilməsi, əmzik əvəzinə barmaqları sorma kimi zərərli vərdişlər [27], çeynəmənin birtərəfli olması, diş sıralarının düzgün olmaması [32] qeyd edilir.

Üzün yumşaq toxumaları müəyyən dövrə qədər sümük strukturlarının qeyri bərabər inkişafını gizlətdiyi üçün fərdi asimmetriya əlamətləri ilə patoloji asimmetriyanın başlanğıc mərhələsi arasındakı sərhədi təyin etmək təcrübədə çətinlik törədir

	<p>[8]. İndiki zamanda isə plastik və üz-çənə cərrahlarının fəaliyyəti üzə yaranan deformasiyaların, defektlərin, disproporsiyaların erkən aradan qaldırılmasına yönəlmişdir [7]. Bəzi müəlliflərin fikrincə rekonstruktiv cərrahi əməliyyatlar planlaşdırılan zaman standart olaraq qəbul olunacaq «üzün arxitektonikasının normativ göstərciləri» müəyyənləşdirilməlidir [15;31;36]. Bu səbəbdən patoloji əlamətlər müşahidə olunmayan, müxtəlif yaş dövrlərinə aid insan kəllələri üzərində üzün asimmetriyasının öyrənilməsinə hal-hazırda da ciddi ehtiyac duyulur.</p>
Məqsəd	<p>Tədqiqatın məqsədi insanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin quruluşunda asimmetriyanın təzahür dərəcəsini öyrənməkdir.</p>
Vəzifələr	<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin yuxarı, aşağı və yan hissələrinin kranimetrik göstəricilərinin asimmetriyasının yaş müxtəlifliyini öyrənmək. 2. İnsanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin asimmetriyasının rastgəlmə tezliyini və dəyişkənlik hədudlarını müəyyən etmək. 3. Üz kəlləsinin müxtəlif formalarında asimmetriyanın ifadəlik dərəcəsini təyin etmək. 4. İnsanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində uzun yumşaq toxumalarının asimmetriyası ilə üz kəlləsinin asimmetriyası arasında müqayisə aparmaq. 5. İnsanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində üz kəlləsinin asimmetriyasının aşkar edilməsində şüa diaqnostikasının müasir metodlarının imkanlarını qiymətləndirmək.
Orjinallıq (yeniliyi)	<p>Üz-çənə nahiyəsində uğurlu diaqnostik müayinələrin aparılması və adekvat müalicə üsullarının seçimi bu nahiyənin sümük törəmələrinin quruluş qanunauyğunluqlarının yaş xüsusiyyətləri barədə məlumatların dəqiqliyindən asılıdır. Lakin, son illərdə həyata keçirilmiş morfoloji işlərdə üz skeletinin ancaq quruluş variantları, fərdi xüsusiyyətləri, inkişaf qüsurları barədə dəlillərə rast gəlinir [6;11;18;22]. Bu işlərdə üz kəlləsinin asimmetriyası nəzərə alınmamışdır. Klink işlərdə isə üz skeletinin anatomiyası əsasən müxtəlif patologiyalar müşahidə olunan xəstələrdə öyrənilmişdir [9;19;28;29].</p>

	<p>Üzün asimmetriyasına həsr olunmuş çoxsaylı elmi işlərin olmasına baxmayaraq bu istiqamətdə bəzi məsələlər elmi ədəbiyyatda yetərli dərəcədə işıqlandırılmamışdır. Belə ki, üz şöbəsinin asimmetriyası insanın bətnxarici inkişafının ancaq ayrıca götürülmüş hər hansı bir yaş dövründə, məsələn, insan ontogenezinin erkən yaş dövründə [13;17;20], yeniyetmələrdə [38], yaşlılarda [5;8] öyrənilmişdir.</p> <p>Aparılacaq tədqiqatın əvvəlkilərdən fərqi ondan ibarət olacaqdır ki, üz kəlləsinin asimmetriyası insanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində (erkən, I və II uşaqlıq, yeniyetmə, gənclik, I və II yetkinlik, ahıl yaş dövrlərində) ardıcıl olaraq və həmin nahiyənin yumşaq toxumalarının asimmetriyası ilə müqayisəli şəkildə öyrəniləcəkdir.</p>
<p><i>Elmi və praktik əhəmiyyəti</i></p>	<p>Tədqiqatda ilk dəfə olaraq bətnxarici inkişafın erkən, I və II uşaqlıq, yeniyetmə, gənclik, I və II yetkinlik, ahıl yaş dövrlərinə və hər iki cinsə aid insan kəllələrində morfometrik ölçülərin sağ və sol tərəfdə müqayisəsi aparılacaq və bununla da üz kəlləsinin asimmetriyasının hansı yaşda aktiv formalaşması, zəif və ya kəskin müşahidə olunması müəyyənləşdiriləcəkdir. İlk dəfə olaraq insanın bətnxarici inkişafın qeyd olunan yaş dövrlərindəki üz kəlləsinin asimmetriyasının rastgəlmə tezliyi və dəyişkənlik həddləri dəqiqləşdiriləcək, üz kəlləsinin müxtəlif formalarında onun asimmetriyasının ifadəlik dərəcəsi təyin olunacaq, üzün yumşaq toxumalarının asimmetriyası ilə onun sümük strukturlarının asimmetriyası arasında müqayisə aparılacaqdır.</p> <p>Tədqiqatdan alınacaq nəticələr üz skeletinin yaş anatomiyasına dair bilikləri daha da zənginləşdirəcək, üzün asimmetriyasının formalaşmasının qanunauyğunluqları barədə mövcud təsəvvürləri genişləndirəcəkdir.</p> <p>Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarət olacaqdır ki, üzün sümük strukturlarının kranimetrik göstəricilərinin asimmetriyasına dair əldə ediləcək dəlillərdən bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərində üz nahiyəsinin tamlığının pozulması, deformasiyaları zamanı normativ göstəricilər kimi istifadə edilə bilər. Üz kəlləsinin morfometrik ölçülərinin yaş xüsusiyyətləri barədə əldə ediləcək məlumatlar bu nahiyədə asimmetriyanın erkən aşkar edilməsinə imkan yaradacaqdır.</p> <p>Sümük törəmələrinin asimmetriyası ilə üz kəlləsinin forması arasında aşkar olunacaq əlaqələr barədə məlumatlar ortodontik</p>

	<p>müalicənin son nəticələrinin dəyərləndirilməsində və uzun hiperkorreksiyaları zamanı köçürülən transplantatların ölçülərinin düzgün təyin edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilərlər.</p> <p>Rentgenoqramların, kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramların göstəricilərinin təhlilindən alınacaq məlumatlara əsasən şüa diaqnostikası metodlarının insanın bətnxarici inkişafının müxtəlif yaş dövrlərində uzun asimmetriyasının aşkar edilməsində effektivlik dərəcəsi müəyyənləşdiriləcəkdir.</p> <p>Üz nahiyəsinin asimmetriyasının yaş xüsusiyyətləri haqqında alınacaq məlumatlar antropoloji tədqiqatlarda, yüksək etibarlı müdafiə sistemləri yaradılan zaman və məhkəmə-tibbi ekspertizada şəxsiyyətin təyində öz tətbiqini tapa bilərlər.</p> <p>Tədqiqatın nəticələrindən insan anatomiyası, məhkəmə təbabəti, ortopedik stomatologiya kafedralarında keçirilən mühazirələrdə və təcrübə məşğələlərində, həmçinin üz skeletinin klinik anatomiyası üzrə həkimlər və rezidentlər üçün rəhbərliyin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.</p>
Material	<ol style="list-style-type: none"> 1. Azərbaycan Tibb Universitetinin insan anatomiyası kafedrasının əsaslı muzeyinin kranioloji kolleksiyasından xüsusi olaraq seçilib götürülmüş bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə və hər iki cinsə aid 150 insan kəllələri; 2. Bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə və hər iki cinsə aid 150 nəfər canlı insanın üz nahiyəsinin fotosəkilləri; 3. 50 ədəd rentgenoqramlar; 4. 30 ədəd kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramları.
Daxil etmə meyarları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Erkən uşaqlıq (1 – 3 yaş), I uşaqlıq (4 – 7 yaş), II uşaqlıq (8 – 12 yaş), yeniyetmə (13-16 yaş), gənclik (17-21 yaş), I yetkinlik, (22-35 yaş), II yetkinlik (36-60 yaş), ahıl (61-74 yaş) yaş dövrlərinə və hər iki cinsə aid, zədələr və deformasiya müşahidə olunmayan insan kəllələri. 2. Bətnxarici inkişafının qeyd olunan yaş dövrlərinə və hər iki cinsə aid olan və üzündə patoloji dəyişikliklər müşahidə olunmayan insanların üz nahiyəsinin fotosəkilləri, rentgenoqramlar, kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramlar.
Çıxarma meyarları	<p>Tədqiqat materialına deformasiyaya uğramış, zədəli kəllələr və uzun yumşaq toxumalarının patologiyaları (iltihabi proseslər, sinir iflicləri və s.) müşahidə edilən insanların fotosəkilləri,</p>

	rentgenoqramlar, kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramları daxil edilməyəcəkdir.
<i>Əsas və nəzarət qrupları</i>	<p><u>Əsas tədqiqat qrupuna</u> bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə aid asimmetriya kəskin müşahidə olunan insan kəllələri və canlı insanların üz nahiyəsinin fotosəkilləri, rentgenoqramları, kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramları daxil olunacaqdır.</p> <p><u>Nəzarət qrupuna</u> isə bətnxarici inkişafın müvafiq yaş dövrlərinə aid asimmetriya əlamətləri cüzi təyin olunan insan kəllələri və canlı insanların üz nahiyəsinin fotosəkilləri, rentgenoqramlar, kompüter və maqnit-rezonans tomoqramlar daxil ediləcəkdir.</p>
<i>Qiymətləndirmə və ya müqayisə kriteriyaları</i>	Erkən uşaqlıq, I və II uşaqlıq, yeniyetmə, gənclik, I və II yetkinlik, ahıl yaş dövrlərinə aid insanların üzünün yuxarı, aşağı və yan hissələrinin kranioimetrik göstəriciləri sağ və sol tərəfdə müqayisə ediləcəkdir.
<i>Üsullar</i>	Tədqiqatda kranioimetriya, fotosəkildə üz nahiyəsinin asimmetriyasının müəyyən edilməsi kimi tədqiqat və telerentgenoqrafiya, kompyuter, maqnit-rezonans tomoqrafiyası kimi müayinə üsullarından istifadə ediləcəkdir. Tədqiqat nəticəsində alınacaq rəqəm göstəricilərinin «Statistical» (Statsoft, 1999) və Microsoft Excel Windows-7 tətbiqi proqramlar paketindən istifadə etməklə, variasion statistik üsulu ilə hesablanma aparılacaqdır.
<i>Maddi və texniki imkanlar</i>	Tədqiqatın yerinə yetirilməsi üçün lazım olan maddi və texniki avadanlıqlar vardır. Tədqiqat Azərbaycan Tibb Universitetinin insan anatomiyası kafedrasında Əliyeva Səbinə Aydın qızı tərəfindən yerinə yetiriləcəkdir. Bundan başqa Azərbaycan Tibb Universitetinin klinikalarından əldə olunacaq rentgenoqramlar, kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramları təhlil olunacaqdır.
<i>İşin müddəti</i>	2017-2020-ci illər.
<i>İşin mərhələləri</i>	<p><u>I mərhələ. 2017- ci il</u></p> <p>Dissertasiya mövzusu üzrə müasir elmi ədəbiyyatla tanışlıq və ədəbiyyat məlumatlarının toplanması. Tədqiqatın ilkin materiallarının toplanması. Tədqiqatın üsullarının texnikasının</p>

mənimsənilməsi. Bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə aid olan insan kəllələrinin üz şöbəsində kranioqrafik ölçülərinin aparılması. Alınmış nəticələrin protokollaşdırılması. Tədqiqat nəticəsində əldə olunmuş dəlillər əsasında məqalə və tezislərin dərc olunması. Dissertasiya mövzusunun təsdiqi. Mövzu üzrə elmi ədəbiyyat materialları üzərində işin başa çatdırılması. Dissertasiyanın «Ədəbiyyat icmal» və «Tədqiqatın materialı və üsulları» fəsilələrinin ilkin variantının hazırlanması.

II mərhələ. 2018- ci il

Tədqiqatın ilkin materiallarının toplanması. Bətnxarici inkişafın müxtəlif yaş dövrlərinə aid olan insan kəllələrinin üz şöbəsində kranioqrafik ölçülərin aparılması. Əldə olunmuş rentgenoqramların, kompyuter və maqnit-rezonans tomoqramlarının təhlilinin aparılması. Alınmış nəticələrin protokollaşdırılması və rəqəm göstəricilərinin statistik işlənilməsi. Əldə olunmuş məlumatlar əsasında cədvəl, qrafik və diaqramların hazırlanması. Dissertasiya mövzusu üzrə məqalə və tezislərin dərc olunması. Dissertasiyanın «Ədəbiyyat icmal» və «Tədqiqatın materialı və üsulları» fəsilələrinin son variantının hazırlanması. Alınmış dəlillərin təhlil edilməsi və onların müasir elmi ədəbiyyatda rast gəlinən məlumatlarla müqayisə edilməsi. Dissertasiya işinin şəxsi tədqiqatların nəticələrinə həsr olunmuş fəsilələrinin ilkin variantının hazırlanması.

III mərhələ. 2019- cu il

Dissertasiyanın «Alınmış nəticələrin müzakirəsi» fəslinin ilkin variantının hazırlanması. Yerli və xarici ölkələrdə keçirilən elmi konfranslarda tədqiqatın nəticələri barədə məruzələrin edilməsi. . Dissertasiya mövzusu üzrə məqalə və tezislərin dərc olunmasının davam etdirilməsi. Əldə olunmuş nəticələrin ali tibb təhsili müəssisələrinin kafedralarında və təcrübi təbabətin müvafiq sahələrində tətbiq edilməsi üçün təkliflərin hazırlanması. Dissertasiyanın şəxsi tədqiqatların nəticələrinə həsr olunmuş fəsilələrinin son variantının hazırlanması.

IV mərhələ. 2020- ci il

Dissertasiyanın «Alınmış nəticələrin müzakirəsi» fəslə və

	<p>«Nəticələr» bölməsi üzərində işlərin tamamlanması. Ədəbiyyat siyahısının son variantının hazırlanması. Həyata keçirilmiş statistik analizin dürüstlüyünün təyin edilməsi. İnsan anatomiyası kafedrasının iclasında və kafedralararası elmi konfransda dissertasiya işinin ilkin müzakirəsinin keçirilməsi. İlkin müzakirədə dissertasiyaya edilən irad və təklifləri nəzərə almaqla onun son variantının hazırlanması. Dissertasiyanın aprobasiya şurasında müzakirəsinin keçirilməsi. Dissertasiyanın son variantının açıq müdafiəyə təqdim olunması.</p>
<p><i>Ədəbiyyat</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Баиндурашвили А.А. Морфо-функциональные параметры лица, влияющие на его эстетическое восприятие: Автореф. дис... канд.мед.наук., Санкт-Петербург, 2011, 25с. 2. Байбаков С.Е., Гайворонский И.В. Индивидуальная анатомическая изменчивость: Историко-методологические аспекты // Вестник экспериментальной и клинической хирургии. Москва, 2008, №1, с.65-72 3. Богатырьков Д.В., Богатырьков М.В., Волчек Д.А. Асимметрии лица. Диагностика и лечение // Клиническая стоматология. 2003, № 2, с.62-65 4. Всемирная организация здравоохранения. Мировая статистика здравоохранения 2010 года // Доклады ВОЗ, 2010, 177с. 5. Гайворонский И.В. Дубовик Е.И., Крайник И.В. Морфометрические показатели асимметрии лицевого черепа у взрослого человека // Морфология, 2009, № 2, с.74-79 6. Галактионова Н.А. Анатомия клыковой ямки в системе краниометрических точек и анатомических образований лицевого черепа у взрослых людей с различными формами лицевого черепа. Автореф дис. ... канд. мед. наук. Волгоград, 2007, 29с. 7. Девдариани Д.Ш., Александров А.Б., Ипатова В.Я. Остеотомия ветвей нижней челюсти при несимметричной нижней прогнатии // Институт стоматологии. 2010, № 4, с.36-37 8. Дубовик Е.И. Асимметрия лицевого черепа при различных его формах у взрослого человека: Дисс....канд. мед. наук. Санкт-Петербург, 2009, 156с. 9. Каламанова М.В. Возрастные особенности в строении

- костных структур лица и их значение в стоматологической практике: Автореф. дис... канд.мед.наук., Москва, 2005, 25с.
10. Матрос-Таранец И.Н., Калиновский Д.К., Хახелева Т.Н., и др. Результаты хирургического лечения переломов нижней челюсти с применением набора титановых минипластин и инструментов для черепно-челюстно-лицевого остеосинтеза фирмы «КОНМЕТ» // Современная стоматология. Москва, 2004, №1, с.105-108
 11. Мустафаева Н.А. Морфометрические, топографо-анатомические и возрастные особенности входа в глазницу, над- и подглазничных отверстий в постнатальном онтогенезе человека: Автореф. дис... доктор философии по медицине, Баку, 2016, 22с.
 12. Николаева Е.Ю. Влияние асимметрии лицевого скелета на степень тяжести аномалий зубочелюстной системы и ее ортодонтическая коррекция: Автореф. дис... канд. мед. наук. Тверь, 2007, 21с.
 13. Пономарева Т.В. Становление функциональных асимметрий в раннем онтогенезе: Дисс....канд. мед. наук. Краснодар, 2010, 163с.
 14. Ронь Г.И., Акмалова Г.М. Эстетическая стоматология и качество жизни пациентов // Проблемы стоматологии. 2010, № 1, с.28-30
 15. Фадеев Р.А., Кузакова А.В. Модифицированный метод анализа профильных телерентгенограмм черепа // Институт стоматологии, 2009, № 2, с.28-29
 16. Шадлинский В.Б., Байрамова И.Г. К асимметрии подъязычной кости человека // Вак1, 2006, №8, s.148-149
 17. Шадлинский В.Б., Гусейнов Б.М., Мустафаева Н.А. Особенности морфометрических показателей глазницы человека на ранних этапах постнатального онтогенеза // Sağlamlıq, Баку, 2012, № 3, с.136-140
 18. Berger A., Kahn D. Growth and development of the orbit // Oral Maxillofac Surg Clin North Am. 2012, v.24, No 4, pp.45-55
 19. Couch S. Correction of Eyelid Crease Asymmetry and Ptosis // Facial Plast Surg Clin North Am. 2016, vol.24, No2, pp.153-162
 20. Djordjevic J., Lewis B., Donaghy C., et al. Facial shape and asymmetry in 5-year-old children with repaired unilateral cleft lip and/or palate: an exploratory study using laser scanning //

- Eur J Orthod., 2014, vol.36, No5, pp.497-505
21. Hwang H., Yuan D, Jeong K., et al. Three-dimensional soft tissue analysis for the evaluation of facial asymmetry in normal occlusion individuals // Korean J Orthod., 2012, vol.42, No2, pp.56-63
 22. Irurita J, Alemán I, Viciano J, et al. Alterations of skull bones found in anencephalic skeletons from an identified osteological collection. Two case reports // Int J Legal Med. 2015, v.129, No 4, pp.903-912
 23. Jahanbin A., Basafa M., Alizadeh Y. Evaluation of the Divine Proportion in the facial profile of young females // Indian J. Dent. Res., 2008, vol. 19, No4, pp.292-296
 24. Kim M., Lee J., Cha K., et al. Three-dimensional symmetry and parallelism of the skeletal and soft-tissue poria in patients with facial asymmetry // Korean J Orthod., 2014, vol.44, No2, pp.62-68
 25. Kim J., Lee S., Kim C., et al. Facial asymmetry: a case report of localized linear scleroderma patient with muscular strain and spasm // Maxillofac Plast Reconstr Surg., 2015, vol.16, No37, p.29
 26. Lee M., Chung D., Lee J., et al. Assessing soft-tissue characteristics of facial asymmetry with photographs // Am J Orthod Dentofacial Orthop., 2010, vol.138, No1, pp.23-31
 27. Lundstrom A. Some asymmetries of the dental arches, jaws, and skull and their etiological significance // Am J Orthod., 1961, vol. 47, pp.81-106
 28. Morales-Avalos R., Santos-Martínez A., Ávalos-Fernández C., et al. Clinical and surgical implications regarding morphometric variations of the medial wall of the orbit in relation to age and gender // Eur Arch Otorhinolaryngol., 2015, v..18. pp.1032-1039
 29. Nielson C., Fischer R., Donald J., et al. Erythematous blanchable patches and facial asymmetry with seizures // J Am Acad Dermatol., 2016, vol.75, No1, pp.5-6
 30. Nur R., Çakan D., Arun T. Evaluation of facial hard and soft tissue asymmetry using cone-beam computed tomography // Am J Orthod Dentofacial Orthop., 2016, vol.149, No2, pp.225-237
 31. Rahimov C, Farzaliyev I, Fathi H, et all. The Application of Virtual Planning and Navigation Devices for Mandible Reconstruction and Immediate Dental Implantation. //

	<p>Craniomaxillofac Trauma Reconstr. 2016, vol 9, No 2, pp.125-33</p> <p>32. Poikela, A., Kantomaa T., Pirttiniemi P. Craniofacial growth after a period of unilateral masticatory function in young // Eur J Oral Sci., 1997, vol.105, pp.331-337</p> <p>33. Rossi M., Ribeiro E., Smith R. Craniofacial asymmetry in development: an anatomical study // Angle Orthod., 2003, vol.73, No4, pp.381-385</p> <p>34. Severt, T., Proffit W. The prevalence of facial asymmetry in the dentofacial deformities population at the University of North Carolina // Int J Adult Orthodon Orthognath Surg. 1997, vol.12, pp.171-176</p> <p>35. Sugawara J. Surgical orthodontic treatment for facial asymmetry // Journal of Orthodontic Practice. Scottsdale, Arizona, USA, 1996, No12, pp.11-28</p> <p>36. Wong B.J., Karimi K., Devcic Z. et al. Evolving attractive faces using morphing technology and a genetic algorithm: a new approach to determining ideal facial aesthetics // Laryngoscope. 2008, vol.118, No6, pp.962-974</p> <p>37. Zhang X., Chen M., Wu Y., et al. Management of temporomandibular joint ankylosis associated with mandibular asymmetry in infancy // J Craniofac Surg., 2011, vol.22, No4, pp.1316-1319</p> <p>38. Zhang Y., Che B., Ni Y. et al. Three-dimensional condylar positions and forms associated with different anteroposterior skeletal patterns and facial asymmetry in Chinese adolescents // Acta Odontol Scand., 2013, vol.71, No5, pp.1174-1180</p>
--	--

Azərbaycan Tibb Universiteti
insan anatomiyası kafedrasının assistenti:

Əliyeva S.A.